

УДК 111. 852

Баранова Наталія

ЕСТЕТИЧНА ІДЕНТИЧНІСТЬ І НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА ТРАДИЦІЯ

У статті знаходить підтвердження думка про те, що естетичні уявлення та цінності багато в чому визначають естетичні особливості національного світогляду та ідентичність. Особливої уваги заслуговує проблема трансляції в історичному часі естетичних форм і символів національної культури, а також визначення причин, які обумовили їх функціонування (життєві умови, душевні сили, духовні потреби тощо).

Ключові слова: естетичне, естетизм, культура, національна культура, національне, ідентичність, самоусвідомлення.

Баранова Н.

ЭСТЕТИЧЕСКАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ И НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНАЯ ТРАДИЦИЯ

В данной статье находит подтверждение мысль о том, что эстетические представления и ценности во многом определяют эстетические особенности национального мировоззрения и идентичность. Особого внимания заслуживает проблема трансляции в историческом времени эстетических форм и символов национальной культуры, а также определение причин, которые обусловили их функционирование (жизненные условия, душевные силы, духовные потребности и т.п.).

Ключевые слова: эстетическое, эстетизм, культура, национальная культура, национальное, идентичность, самопознание.

Baranova N.

AESTHETIC IDENTITY AND NATIONAL-CULTURAL TRADITION

In the present article the thought discovers the confirmation concerning the fact that aesthetic ideas and values in a great way determine the aes-

thetic peculiarities of national worldview and identity. Particular attention deserves of transmission of aesthetic forms and symbols of national culture in historical time and also identification of reasons, which conditioned their functioning (living condition, spiritual strength, spiritual needs).

Key words: *aesthetic, an aesthetics, culture, national culture, national identity, self-comprehension.*

На сучасному етапі розвитку суспільства надзвичайно актуальною для будь-якого народу є необхідність чіткої диференціації своєї національної специфіки у світовому історико-культурному процесі.

«Аналізуючи буття етносів, важливо «взяти» його під кутом зору екзистенційності, розмаїття виявів, кожен із яких розглядається як самоцінність. Світоглядно-методологічна новизна такого підходу – у визнанні того, що «світ має безліч шляхів», отже, пізнавати його можна за допомогою багатьох, навіть альтернативних, проте рівнозначних, підходів» [6, с. 44].

Одним із таких підходів є естетичний, тобто, вивчення естетичних засад національно-культурної традиції. «Повернувшись до етнічної минувшини, спільнота відкриває для себе як пізнавальну парадигму, так і свою «справжню природу», внутрішню духовність, автентичний досвід буття та свою долю. Певні традиційні образи, культи, звичаї, обряди, предмети матеріальної культури, так само як і певні події, герої, красивида та цінності, починають формувати особливу скарбницю етнічної культури, якою вибірково користуються наступні покоління» [6, с. 45].

Розуміння естетичних засад національно-культурної традиції вимагає розгляду багатьох фундаментальних естетичних проблем. Серед них: предметне поле етностетики та її роль у мистецтві (професійному й народному), національна своєрідність смислів естетичних категорій. На значну увагу заслуговує проблема трансляції в історичному часі естетичних форм і символів національної культури та визначення причин, які обумовили їх функціонування (життєві умови, душевні сили, духовні потреби тощо).

У роботі «Естетика синтезу: категорії, універсалиї, парадигми (У контексті художньої творчості)» Т. Орлова підкреслює: «Естетичний фактор є рисою навіть початкового етапу розвитку свідомості й діяльності людини на цих землях» [4, с. 126].

Ставлення людини до традицій завжди було неоднозначним і мало відтінок нігілізму. При цьому ігнорувався той факт, що традиція формує духовність на рівні підсвідомості, вона входить у життя із заповідями предків, збагачує дитячу свідомість на початку її становлення тощо. Із традицією в людську свідомість відходить минуле, без чого духовність людини є збідненою та неповноцінною. У традиціях у сконденсованій формі наявний відібраний історією культ прилучення окремої особистості до нескінченного ряду поколінь, які змінюють одне одного. У зв'язку з цим особливої актуальності набувають теми національних традицій, національної свідомості, що є життєдайним джерелом духовності [2, с. 37].

Розглядаючи роль національно-культурної традиції в розвитку духовних цінностей, потрібно підкреслити, що жодне нове покоління не може обійтися без цих надбань культури, знань, традицій, етичних норм та інших цінностей, які сформовані до нього та укорінюються в його свідомості, переходять у плоть і кров його, як кажуть, разом із молоком матері, і тому стають для нього чимось невід'ємно близьким, рідним. Таким чином, нове покоління будує свій національно-духовний будинок на фундаменті, який заклали його пращури.

Якщо робиться спроба описати національно-культурні традиції як предмет естетичного сприйняття, потрібно попередньо обумовити, із точки зору якого суб'єкта та яких естетичних ідеалів і смаків цей опис буде здійснюватися, тобто про початок відліку.

У ролі такого початку відліку повинна виступати позиція суб'єкта, ідеали та смаки якого відповідають категорії прекрасного, тобто суб'єкт найбільш цілісний і гармонійний, найбільш нормальний, оскільки єдність раціонального й чуттєвого, соціального й біологічного в суб'єкті якраз і є найбільш нормальним, повноцінним його станом. Такий вибір уявляється доцільним не тільки в загальнофілософському та загальноестетичному аспекті, але й у більш специфічному смислі. Найбільш нормальним такий суб'єкт може бути тому, що єдність його чуттєвої та раціональної сторін відповідає найбільш стійкому його стану й, відповідно, найбільш повному його існуванню, буттю, на противагу, наприклад, стану, коли чуттєве й раціональне як рівні його структури повністю протиставлені один одному й, відповідно,

суб'єкт знаходиться в стані свого неіснування, небуття як цілісної істоти.

Н. Крюковський у книзі «Ното pulcher. Людина прекрасна» наголошує, що в естетичному контексті такий стан співвідноситься з категорією прекрасного, перетворюючи її в абсолютний початок відліку, абсолютний у межах системи естетичних понять і категорій [3].

Це дає підстави говорити, що естетичний аналіз національно-культурної традиції можливий лише в тому випадку, якщо самі естетичні категорії розглядаються в системі, тобто в єдності та взаємозв'язку. Однак це питання й на сьогодні залишається дискусійним і маловивченим.

Деякі дослідники схильні взагалі заперечувати поняття системи естетичних категорій. Беручи за основу висловлювання Н.Чернишевського, вони стверджують, що єдиною естетичною категорією є категорія прекрасного, решта (трагічне, комічне, піднесене) – це категорії теорії мистецтва, що стосуються сфери «художнього», але не естетичного. Інші ж, навпаки, визначають систему естетичних категорій занадто розширено, зараховуючи до неї такі поняття, як прекрасне, скорботне, мученицьке, відразливе, страшне, карикатурне, огидне та інші.

Загальним недоліком більшої частини досліджень із цієї теми є те, що в них само поняття системи естетичних категорій набуває механічного характеру. У той же час не враховується діалектика розвитку естетичних категорій, їх «саморух», результатом якого є формування нових естетичних категорій і утворення справжнього, діалектичного взаємозв'язку між ними.

Зіставлення двох чи декількох національно-культурних традицій у приблизно подібних історичних умовах наочно виявляє як спільні риси в естетичному характері, так і національні відмінності, що можуть виражатися не тільки у великій кількості естетичних нюансів, але й у відношеннях основних для цієї епохи естетичних категорій.

В історії кожного народу були епохи, коли життя суспільства й людини з найбільшою повнотою та чіткістю виражали риси, які були історично закладені в цьому суспільстві. Такі етапи отримали естетичну оцінку через категорію прекрасного. На кожному з таких етапів вагомими були окремі яскраві моменти, що залишили глибокий слід у національній психології та в

естетичній свідомості, вони відіграли велику роль у формуванні світогляду народу та його ідеалу.

Національна своєрідність змісту естетичного ідеалу відображає не тільки конкретний зміст домінуючих естетичних категорій, але й усі їх варіації, естетичні нюанси, глибину, інтенсивність їх вираження в житті того чи іншого народу. «Трагічне», «прекрасне», «комічне» в подібних історичних умовах життя можуть виявлятися з різним ступенем інтенсивності, глибини, розмаху. Формуючись у системі базових етнокультурних архетипів автотонного населення регіонів від часів первинного культурного синкретизму, етностетичні категорії модифікуються під впливом реалій життя, історичної долі народу, розвитку всіх, зокрема й найвищих, елітарних форм духовної культури. Утім, як синтезуючий елемент соціальної психології, органічно пов'язаний із базовими рівнями життєдіяльності етносів, їх культури, з усією системою ментальності, естетичне зберігає стабільність, необхідну для забезпечення самоідентичності національних культурних традицій [4, с. 110–111].

Посилаючись на Г.Гачева, можна сказати, що естетичне в національно-культурній традиції – це «...не національний характер, а, так би мовити, гносеологія, національна художня «логіка», склад мислення: якою «мережею координат» цей народ схоплює світ і, відповідно, який космос... вибудовується перед його очима» [1, с. 44], а потім закріплюється в певних стереотипах поведінки, щоб передаватися від покоління до покоління, зберігаючи власне обличчя для кожної культури.

Історичні нашарування від минулих епох і естетичні уявлення, вироблені протягом багатьох століть розвитку народу, акумулюються в національній традиції і складають її «національну дійсність».

Естетичний підхід дозволяє науково стверджувати, що традиція як тотальний горизонт нашого емоційно-чуттєвого досвіду утворює своєрідний життєвий контекст, у якому відбувається наше особистісне самостановлення. Адже процес формування особистості розгортається в контексті традицій, які людина засвоює. Самоочевидності, норми та цінності як трансльований зміст спадщини утворюють послідовну життєву практику, у якій відображається характер і спосіб життя, притаманний тій чи іншій національно-культурній традиції. Оскільки сенс буття

окремої нації полягає в пошуках власного життєвого проекту, то в такій перспективі традиція виступає ремедіумом різних життєвих естетичних проектів.

У підтвердженні автентичності саморефлексія нації приводить до критичного усвідомлення власної біографії та контексту, що її формує. Саме прагнення бути автентичними, а не нормативно-ціннісний зміст традиції, і є мотиваційним підґрунтям критичної рефлексії.

Національно-культурна традиція кожного народу є результат взаємодії мінливого соціального середовища та відносно незмінного психічного складу (характеру), духовного світу цього народу. Якщо ж ураховувати, що релігійні уявлення, які склалися історично, і велика кількість пов'язаних із ними традицій стосуються внутрішнього світу людей, то це означає, що внутрішній світ відіграє важливу, хоча й не фатальну, роль у долях народів (націй).

Сфера чуттєвого особливо складна для аналізу такого феномену, як національно-культурна традиція. Оскільки в аналізі чуттєвих процесів неможливо не виходити з живої людини, але не такої, якою вона може постати в чужій чи власній уяві, а такої, якою вона насправді є в реальних життєвих обставинах.

Щоб уплив естетичного почуття не був миттєвим, щоб слід від переживання, яке викликала певна подія, залишився в пам'яті людини, почуття знаходять неабияку захищеність у традиції, яка акумулює та зберігає їх протягом усього періоду розвитку культури. Вона (традиція) фіксує та зберігає знання про реальні якості людини, значно підвищуючи можливість виховання в ній «напруженості» всіх параметрів її соціальної активності.

Естетичне почуття тісно пов'язане з минулим досвідом людини, із її знаннями про світ, із певними набутками. Потрібно зауважити, що минулий досвід і знання незалежно від бажання людини входять у почуття, у результаті чого вони наповнюються смыслом.

У наш час підвищення значущості чуттєвості, сигніфікативних характеристик феноменів культури зумовлює зростання ролі естетичних форм. У свою чергу висока інформаційність сучасної цивілізації збільшує можливості поширення естетичних уявлень, посилює їх впливовість. «Разом з активною тенденцією до етнічної самоідентифікації, національного самоутвердження

народів усе це виводить етнічні різновиди естетичних категорій на авансцену національних культур» [4, с. 111].

Отже, на якій би стадії розвитку не знаходилася певна культура, у неї завжди є своя національна, самобутня традиція. Досліджуючи культуру минулого, учені примусили «заговорити» письмена народів майя та кам'яні ідоли острова Пасхи, наскельні зображення Франції, північної Скандинавії, Каліфорнії тощо. І вони переконливо доводять, що естетичне було постійним супутником людини в різні періоди її життя.

У контексті естетичного аналізу набуває переконливості розуміння менталітету як системи поєднання способу мислення зі способом чуттєво-емоційної присутності у світі. Саме естетична методологія становить основу для дослідження традиції як способу проектування майбутнього досвіду крізь символічні форми минулого. У цьому розумінні традиція – це не інверсія в те, що минуло, це – «культура попереду нас» або, іншими словами, апріорні можливості проектування життя не лише в наявності, а й у потенційності з погляду відкритості досвіду відносно часу та перспектив буття.

Стан сучасної культури значною мірою виявляє втрату людиною світоглядних орієнтирів і життєвої рівноваги та звичних способів поведінки, а також потребу в зміні культурного коду. І це викликає занепокоєння, яке, своєю чергою, наштовхує на думку, що естетизація повинна стати чи не найголовнішою проблемою. Процес втілення естетичного в найрізноманітніші сфери життя – від економіки й політики до реклами й моди, у буденні стереотипи поведінки, перетворення їх в естетичні об'єкти називається естетизмом. Він призводить до естетичного зрушення, що зумовлює синтез культурного, ігрового, педагогічного, наукового, практичного використання естетичного. У цьому контексті доречно згадати слова Х.Ортеги-і-Гассета про те, що естетичний об'єкт – це «предмет, що бачиться через самого себе ... будь-який предмет, перетворений у «Я» [5, с. 103–104].

Важливість естетичного підходу полягає ще й у тому, що за його допомогою аналіз національно-культурної традиції не зводиться до аморфного поняття «етнічної душі», а реалізується через виявлення наскрізних структур національного менталітету. У цьому плані естетичний підхід можна вважати досить релевантним дослідженню, наприклад, українського менталітету.

Адже перетин різних національно-культурних традицій створювали в минулому України такий духовний «колаж», відносно якого потрібні особливо чіткі методологічні процедури виокремлення власної специфічності та національної ідентичності. Тому національно-культурну традицію можна розглядати як двоякий аргумент, бо, з одного боку, вона об'єднує людей, з іншого, – об'єднуючи їх, відокремлює та виділяє серед інших.

Естетичними уявленнями та цінностями багато в чому визначаються естетичні особливості національного світогляду, оскільки вони виникають як необхідний результат естетичного освоєння етносом світу.

Література:

1. Гачев Г. Национальные образы мира / Г. Гачев. – М. : Сов. писатель, 1988. – 448 с.
2. Горак Г. І. Від Диявола до Ангела? (Чи прогресує людська духовність?) / Г. І. Горак. – Серія 2 «Світогляд». – № 7. – К. : Знання, 1991. – С. 36–39.
3. Крюковский Н. И. Homo pulcher. Человек прекрасный / Н. И. Крюковский. – Минск : Изд-во БГУ им. В. И. Ленина, 1983. – 303 с.
4. Орлова Т. І. Естетика синтезу: категорії, універсалії, парадигми (В контексті художньої творчості) / Т. І. Орлова. – К. : Абрис, 2002. – 159 с.
5. Ортега-и-Гассет Х. Эстетика. Философия культуры / Х. Ортега-и-Гассет. – М. : Искусство, 1991. – 587 с.
6. Степико М. Буття етносу: витоки, сучасність, перспективи (філософсько-методологічний аналіз) / М. Степико. – К. : Знання, 1998. – 251 с.